
Alisa Pajtić

Rad Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine na suzbijanju neprofesionalnosti i šunda (1973–1990)

U radu se razmatra delatnost Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine u periodu od njegovog osnivanja 1973. godine, pa do raspada socijalističkog sistema u Jugoslaviji. Nominalno, Savez se zalagao za suzbijanje šunda i poslovne neprofesionalnosti na polju estradne delatnosti, kao i za poboljšanje socijalnog statusa estradnih radnika. U cilju suzbijanja šunda, Savez je osnovao Komisiju za priznavanje statusa estradnih radnika i penzijskog staža. Zalažući se za uvođenje reda u ovoj oblasti i poboljšanje materijalnog i socijalnog položaja estradnih radnika, Savez je inicirao donošenje Zakona o estradnoj delatnosti, koji je donesen 1978. godine. Prema tom Zakonu, nadležnost za dobijanje statusa estradnog radnika preuzima istoimena komisija Kulturno-prosvetne zajednice, a Savezu je pripalo da se bavi uglavnom socijalnim pitanjima estradnih radnika tako što je davao preporuke odgovarajućim samoupravnim interesnim zajednicama. Produkt rada Saveza bila je i Organizacija udruženog rada „Vojvodina koncerti”, osnovana 1976. godine, koja je sa radom nastavila i nakon gašenja Saveza. Savez je zvanično ugašen 1994. prestankom važenja Zakona o estradnoj delatnosti, a opštinska udruženja koja su bila u Savezu direktno su postala članovi Saveza estradno-muzičkih umetnika Srbije. Rad je uglavnom zasnovan na arhivskoj građi koja do sada nije analizirana.

Uvod

Estrada je u Jugoslaviji kao delatnost počela da se razvija 1950-ih, zahvaljujući, između ostalog, i uslovima u tadašnjem socijalističkom društvu. Razvoj tehnike i radija povećali su potražnju za estradnim pevačima, dok je omasovljena upotreba mikrofona, koji je naročito pomogao u štednji i očuvanju glasa, uticala na povećanje broja estradnih umetnika, ali i produžila njihov radni vek (Jugoslovenska estrada, mart–april, 1971, 14). Štampa, radio, televizija i film igrali su generalno veliku ulogu u širenju kulture (Gončin 1971: 14). Razvoj estrade biva praćen i stvaranjem raznih udruženja širom države, koja su težila nekom vidu uređenja ove delatnosti. Sedamdesetih godina se veoma širok krug delatnosti smatrao estradnom umetnošću. Tu su spadali: „vokalni i instrumentalni solisti i ansambl narodne i zabavne muzike, igrači folklora i modernog baleta, voditelji, estradni glumci, organizatori, manekeni, reditelji, dirigenti, scenaristi, aranžeri, majstori tona, majstori svetla, pantomimičari, parodisti, u stvari sva ona zanimanja u estradnoj umetnosti koja se pojavljuju na estradi, a u ovoj oblasti i na radiju, televiziji, filmu” (Bogdanović 1974: 9).

S obzirom na širinu delatnosti, kao i na masovnost – kako u pogledu broja onih koji tu delatnost vrše, tako i broja onih koji njene rezultate konzumiraju – estrada se pokazala nepogodnom za insistiranje na kvalitetu i kontrolisanje istog. Borbom za vrednost smatrano je nastojanje da se omladini, najviše putem masovnih medija, stvore uslovi da se uputi u kulturne vrednosti (Gončin 1971: 62). Generalno mišljenje je bilo da bi „čestice šunda” trebalo iskorenjivati unošenjem kvaliteta u program, ali bez oduzimanja onog što omladina kao publika želi (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 3). Na Kongresu kulturne akcije SR Srbije, u Beogradu 1971. godine, Latinka

Alisa Pajtić (1998), Novi Sad, Omladinskog pokreta 12, učenica 4. razreda Gimnazije „Jovan Jovanović Zmaj” u Novom Sadu

Perović je iznela mišljenje da omasovljena kultura može uticati na snižavanje njenog nivoa, pogotovo u uslovima zaostalosti i komercijalizacije kulture (Gončin 1971: 13).

Iako je Jugoslavija 1970-ih bila u krizi na mnogim poljima, država je nastojala da tu krizu na neki način ignoriše. To je podrazumevalo nastavak politike radničkog samoupravljanja i dogovorne ekonomije. Ova praksa je stvarala iluziju o dobrom, nepromenjenom sistemu u državi i o srećnom životu radnika. Uprkos tome, već je 1980-ih životni standard osetno opao i nezaposlenost rasla. Radničko samoupravljanje i pored ideje o ravnopravnosti među radnicima nije uspelo da spreči produbljanje imovinske nejednakosti (Čalić 2013: 346).

Ipak, u društvu koje je i dalje bilo ekonomski i kulturno nerazvijeno, insistiralo se na potrebi za demokratizacijom kulture, masovnim obrazovanjem i približavanju kulture najširim društvenim slojevima, a sve to na temeljima socijalističkog samoupravljanja, čime se naglašavala uloga ne samo institucija već i pojedinca kao stvaraoca (Gončin 1971:10–12). Radnici u estradnoj delatnosti u načelu su imali ista prava kao radnici u organizacijama udruženog rada. Ustavom SFRJ iz 1974. godine, prava i obaveze estradnih radnika i njihovih udruženja se izjednačuju sa pravima i obavezama ostalih radnika u udruženom radu i njihovih radnih organizacija (Bogdanović 1974: 14). Oni su imali svoje organizacije u koje je najveći broj estradnih radnika bio učlanjen, a koje su preko samoupravnih interesnih zajednica vršile slobodnu razmenu rada i zalagale se za njihovo socijalno osiguranje, stručnost, zapošljavanje i slično. Većina ovih radnika je svoju delatnost obavljala u ugostiteljsko-turističkim objektima, te su organizacije i udruženja estradnih umetnika igrale značajnu ulogu u njihovom poslovanju. One su bile važne i zbog generalnog podizanja kvaliteta estradne delatnosti. Pored ovih organizacija, delovale su i koncertne agencije i ugostiteljsko-turističke radne organizacije, domovi kulture, domovi JNA, narodni univerziteti i drugi. S obzirom na njenu prirodu, estradnu delatnost inače je karakterisala neuređenost, te su ova udruženja bila rasecpkana, međusobno nepovezana i delatnosno neusaglašena, pa su netko isti ljudi radili u različitim udruženjima (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4).

Udruženje estradnih umetnika i izvođača SR Srbije je osnovano 1962. godine i smatrano je za

najangažovaniju organizaciju u okviru ove delatnosti u Jugoslaviji, a njegov predsednik Miodrag Mile Bogdanović (1923–2012) je uživao veliki ugled za svoje zalaganje. Ovo udruženje je osnovalo i sindikalnu organizaciju u kojoj su bili estradni umetnici (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4). Upravni odbor Udruženja se između 1968. i 1970. godine angažovao u regulisanju socijalnog osiguranja, radnog staža i kategorizacije članova. U tom periodu, Upravni odbor je sastavio određena pravna akta, ostvario saradnju sa organizacijama sličnog tipa širom Srbije, a skloпивši Savez sa Udruženjem muzičara zabavne i džez muzike Srbije i Udruženjem narodne i zabavne muzike Srbije stvoren je Savez estradnih umetnika Srbije (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 8). Kasnije, prema podacima iz 1974. godine, Savez estradnih umetnika SR Srbije u svom sastavu je imao Udruženje muzičara džez i zabavne muzike Srbije, Udruženje muzičara narodne i zabavne muzike Srbije, Udruženje estradnih umetnika i izvođača Srbije, Umetničko udruženje „Pet paleta”, Udruženje estradnih radnika SAP Kosovo i Savez estradnih umetnika i izvođača Vojvodine (Bogdanović 1974: 5). Svako od ovih udruženja imalo je svoje podružnice u pojedinim mestima.

Savez estradnih umetnika SR Srbije inicirao je i stvaranje saveza na nivou čitave države. Takav savez je osnovan 5. septembra 1970. godine u Dubrovniku, a za sedište je određen Zagreb. Primarni zadaci su bili regulisanje zakonskih prava u vezi sa socijalnim osiguranjem estradnih radnika, zaustavljanje bespravnog rada stranih ansambala na teritoriji Jugoslavije i privatnog menadžerstva, kao i uspostavljanje samoupravnog sistema u odlučivanju o radu i raspodeli dobiti kod estradnih radnika. U Jugoslaviji je radilo oko 40 000 profesionalnih estradnih radnika (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4). Zajedno sa Savezom muzičkih udruženja SR Hrvatske, Udruženjem muzičara narodne i zabavne muzike Bosne i Hercegovine – Sarajevo, Udruženjem estradnih umetnika i izvođača SR Makedonije – Skoplje, Udruženjem estradnih umetnika i izvođača Crne Gore – Titograd, i Udruženjem muzičara Herceg Novi, Savez estradnih umetnika SR Srbije činio je Savez estradnih umetnika Jugoslavije (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4).

Prvo ovakvo udruženje u Vojvodini bio je Odbor za AP Vojvodinu Udruženja umetnika i izvođača SR Srbije iz 1964. godine, a zatim je do

1969. godine na teritoriji pokrajine delovao Savez estradnih umetnika SR Srbije. U periodu od 1969. do 1972. godine postojalo je samo jedno udruženje za čitavu pokrajinu, pa se javila potreba za stvaranjem posebnih opštinskih udruženja. Takva udruženja su formirana u Novom Sadu, Zrenjaninu, Subotici, Kikindi, Vršcu i Somboru (AV, SUEUIV, K3, NA, S73). Savez udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine osnovan je u želji da se omogući jedinstveno delovanje u ovoj oblasti u svim navedenim opštinskim udruženjima, kao i da se proširi delatnost na opštine i udruženja koja do tada nisu bila obuhvaćena. Osnivačka skupština Saveza je održana 2. februara 1973. godine. Za predsednika je izabran pesnik Miroslav Mika Antić (1932–1986), a Miodrag Marisavljević za generalnog sekretara. Pored toga, određeni su i članovi Izvršnog i Nadzornog odbora. Skupštini je prisustvovao i Miodrag Bogdanović, tada predsednik i republičkog i jugoslovenskog saveza estradnih umetnika, koji je pozdravio osnivanje istakavši da je to najbolji način zalaganja za socijalna i druga prava estradnih umetnika (AV, SUEUIV, K4, OS73). Već sledeće godine, Miroslav Antić je zbog bolesti bio sprečen da prisustvuje sednicama i akcijama Saveza, pa ga je na sednici Izvršnog odbora 27. decembra zamenio Milenko Parabucki (AV, SUEUIV, K4, SIO 12/74). Ovu funkciju Parabucki je obavljao do 1988. godine, kada je na Skupštini Saveza za predsednika izabran Jovica Nedić (AV, SUEUIV, K4, SS88).

Ovo istraživanje je imalo za cilj da ispita na koji način i koliko uspešno je Savez udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine ostvarivao svoje ciljeve, koji su primarno bili zalaganje za uređenost ove delatnosti, rad na suzbijanju šunda i poboljšanje socijalnog statusa estradnih radnika. Glavni istorijski izvori korišćeni za potrebe ovog istraživanja se nalaze u fondovima „Savez udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine“ (AV, SUEUIV, Fond 533) i „Kulturno prosvetne zajednice Vojvodine“ (AV, KPZV, Fond 314) u Arhivu Vojvodine. Fond Saveza je u arhivu nov i ne postoji podatak da je neko koristio njegovu građu u cilju istraživanja. U fondu kulturno-prosvetnih zajednica se nalaze dokumenti Komisije za priznavanje statusa estradnog radnika.

Delatnost Saveza i problem neuređenosti

Primarna delatnost Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine bila je da posredno omogući svojim članovima – pojedinačnim umetnicima ili ansamblima i orkestrima – angažovanje u ugostiteljsko-turističkim objektima, kao i organizacija koncerata i manifestacija. Neke od istaknutih manifestacija bile su „Mladi i narodna pesma“ u Zrenjaninu 1974, u cilju očuvanja izvornih tradicija kod mladih, zatim angažovanje ansambala za programe u Domu JNA, a budući da su po programu Saveza i književnici mogli biti članovi – organizovanje „Meseca knjige“ u Vojvodini za književnike iz cele države. Naveden kao uspešan bio je i koncert 23. oktobra, povodom dana oslobođenja Novog Sada na Sajmištu 1975. godine. Na desetom Kongresu SKJ i jedanaestom Kongresu SKS i petnaestoj Konferenciji SKV u vezi sa kulturom, Savezu je odati priznanje za rad, razumevanje kulture i negovanje „izvornijih i istinitijih vrednosti“ (AV, SUEUIV, K3, 287/75). Naredne godine zabeleženo je preko 300 000 gledalaca na koncertima u organizaciji Saveza (AV, SUEUIV, K3, 83/76).

Kada je Savez osnovan, ova delatnost je bila u „priličnom rasulu“ (AV, SUEUIV, K3, 1/73). Postojao je problem sa „divljim“ organizacijama, kao što je bila „Skala“ u Novom Sadu, koja je radnicima bila privlačnija od opštinskog udruženja jer je bolje plaćala radnike (AV, SUEUIV, K3, 1/73). To je bio problem sa kojim se Savez neizbežno susretao tokom čitavog svog delovanja. Od 1978. godine Savez je posebno imao problema sa obnovljenim udruženjem „Panonija Koncert“, koje nije bilo registrovano i radilo je „na crno“, a takvo je bilo i „Lira“ iz Pančeva (koje se 1981. godine ipak pridružilo Savezu), kao i Udruženje estradnih umetnika i izvođača Srema iz Sremske Mitrovice i „Akord“ iz Indije. S druge strane, postojala su udruženja, uglavnom u manjim mestima, koja su bila toliko mala da nisu imala ni pet minimalno potrebnih radnika kako bi mogla da se registruju. U različitim mestima, stepen razvijenosti je bio različit, a u Savezu je smatrano da je bilo potrebno napraviti kriterijume i takve uslove rada da pogoduju razvitku i manjih sredina.

Problem je uočen i u angažovanju estradnih radnika iz inostranstva (što je smetalo domaćim),

pa se nastojalo da se to zakonski zabrani, osim ako nemaju republičku ili pokrajinsku dozvolu Saveza estradnih umetnika Jugoslavije (AV, SUEUIV, K3, 11/73). Problemi su se javljali i u samim opštinskim udruženjima. Na stranicama Jugoslovenske estrade takođe se ugostiteljima zameralo što su „nekontrolisano naručivali” strane umetnike, koji su uglavnom bili veoma jeftini, i time u izvesnoj meri ugrožavali domaće radnike (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4–5). Ovo je bila česta praksa zato što se, za razliku od inostranstva, u Jugoslaviji moglo nastupiti i bez dozvole neke registrovane organizacije koja je bila namenjena isključivo za angažovanje estradnih radnika u zemlji i inostranstvu (Bogdanović 1974: 30). Smatralo se da radnici iz inostranstva repertoar izvode manje kvalitetno, a kao opravdanje za to javilo se mišljenje da gosti ugostiteljsko-turističkih objekata imaju „jeftine socijalno-psihološke potrebe” (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4–5). Takođe, radio stanice su češće kupovale snimke od stranaca, iako su bili dosta skuplji od domaćih. Vladalo je mišljenje da je Jugoslavija zaostala zemlja po pitanju uređenja estrade, a čak se navodilo da je na programima na dvadeset stranih radnika dolazio jedan domaći (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, str. 6).

Već krajem sedamdesetih godina javile su se težnje za osnivanjem posebnog sindikata u okviru estradne delatnosti na teritoriji čitave Jugoslavije, koji bi izjednačio položaj estradnih radnika i slobodnih umetnika. Ozbiljna inicijativa za stvaranje nezavisnog sindikata u SR Srbiji pokrenuta je 1990. godine. Ovaj cilj je postignut, sindikat je oformljen, a predsednik Saveza bio je njegov član.

Rad na suzbijanju šunda

Šund nije bio problem koji je zahvatao samo radnike u ugostiteljsko-turističkim objektima. Na stranicama časopisa Jugoslovenska estrada može se videti da je vladalo nezadovoljstvo kvalitetom muzike na festivalima širom Jugoslavije. Članovi Udruženja estradnih umetnika SR Srbije su na konferenciji 1971. godine ispoljili nezadovoljstvo time što su oni koji su se ovom delatnošću bavili pre i za vreme Drugog svetskog rata mogli da dobiju socijalno osiguranje bez obzira na stručnost i kvalitet, dok oni koji su započeli svoj rad posle rata po pozitivnim

propisima nisu (Jugoslovenska estrada, mart–april 1971, 18).

Na samom početku rada Saveza Vojvodine, uvedene su kategorije estradnih radnika. Prvu grupu činili su estradni radnici u ugostiteljstvu: kandidat za estradnog izvođača u ugostiteljstvu, estradni izvođač u ugostiteljstvu, kandidat za estradnog umetnika i estradni umetnik. Drugu su činili visokkvalifikovani muzičari, a treću kvalifikovani muzičari – pevači. Po godinama bavljenja ovom delatnošću određivalo se da li je neko kandidat za estradnog umetnika ili estradni umetnik. Kandidat za umetnika morao da ima najmanje pet godina bavljenja ovom delatnošću, a umetnik najmanje deset. Od muzičara se zahtevalo da znaju da sviraju sa notnih listova, a od pevača da poznaje note onoliko koliko mu treba da nauči program od najmanje pedeset muzičkih numera, koji bi izveo na ispitu. Kod svirača su pri ocenjivanju gledani stil, majstorstvo i teatralnost. Ansambli su bili razvrstani u osam kategorija, prema vrsti muzike koju sviraju. Instrumente poput bubnjeva, gitare, bas gitare, ali i pevače, Komisija je želela da posluša u nekom lokalnu u ansamblu. Savez je do 1. oktobra 1973. godine neometano izdavao dozvole za rad nakon utvrđivanja kategorija, ali je već tada uvedena opštinska inspekcija koja je davala dozvole radnicima bez provere kvalifikacija (AV, SUEUIV, K3, 30/40/73).

Komisija koju je formirao Savez je kao priloge uz molbe za dobijanje statusa priznavala i javno objavljeno i priznato stvaralaštvo kandidata u nekom periodu do podnošenja zahteva, u vidu potvrda umetničkih organizacija ili profesionalnih udruženja, izjava lica ili novinskih isečaka, kao i sertifikat o određenom stepenu obrazovanja na umetničkim akademijama i školama. Mnogi estradni radnici kao priloge su slali potvrdu o radu iz ranijih godina, ali je Ustavom određeno da im se u obzir uzmu samo godine nakon 15. maja 1945. godine, pod uslovom da su plaćali osiguranje posle marta 1964.

Priznati status estradnog radnika, prema statutu Saveza, trajao je pet godina, nakon čega bi ga trebalo obnavljati, što zbog kontrole što zbog eventualne promene kategorije. Na osnovu toga, Komisija Saveza je davala samo mišljenje, i s njim slala molbu Samoupravnoj interesnoj zajednici za zdravstvo, koja je radnicima odobravala zdravstveno osiguranje, a penzijsko i invalidsko osiguranje je određivala samoupravna interesna

zajednica za penzijsko i invalidsko osiguranje, u zavisnosti od umetnikovog doprinosa. Po radnom stažu, estradni radnici su bili razvrstani u četiri kategorije: do pet godina radnog staža, između pet i petnaest, preko petnaest, i one istaknute kojima se mogla odrediti veća osnovica za osiguranje. Ipak, na nivou čitave države kriterijumi samoupravnih interesnih zajednica su bili neujednačeni – kako republičkih, tako i pokrajinskih. Na primer, neke su radnicima staž računale tek od učlanjenja u određeno udruženje, dok kod Saveza Vojvodine, s obzirom na prihvatanje potvrda, izjava ili sertifikata o radu ili stručnosti, to nije bio slučaj.

Donošenjem Zakona o estradnoj delatnosti 1978. godine, utvrđivanje svojstva estradnog umetnika pripalo je Komisiji Kulturno-prosvetne zajednice Vojvodine (AV, SUEUIV, K7, SL78). Ipak, podaci Komisije KPZ postoje samo za 1981. i 1982. godinu. Zahteve su slali uglavnom ljudi iz Vojvodine, ali ih je bilo iz čitave države. Veće Komisije je ocenjivalo svakog radnika na ispitu, na kome bi on odsvirao ili otpеваo do petnaest numera, a oni koji su se prijavljivali za posao disk-džokeja (di-džeja) morali su da polože i test znanja iz oblasti popularne muzike.

U okviru Fonda KPZ postoje podaci za ukupno 271 prijavljenih ljudi za dobijanje statusa estradnog radnika. Pritom, neki kandidati su dobijali privremena odobrenja u trajanju od godinu dana, nakon čega je određen broj takvih ponovo podneo zahtev – trojici od tih radnika su prve godine odobrili status, a sledeće odbili, dvanaestorici su odobrili obe godine, a jednom odbili obe godine. Na kraju ukupno postoji 234 odobrena zahteva i 53 odbijena. Od ukupno 42 žene, 9 je odbijeno. Važno je napomenuti da su se sve, osim jedne kojoj nije odobren status disk džokeja, prijavile kao vokalne solistkinje, a jedna je uz to svirala i kontrabas. Kod muškaraca se javlja mnogo širi spektar delatnosti: ponajviše vokalni solisti, harmonikaši, gitaristi, bubnjari i disk džokeji, ali i violinisti, orguljaši, kontrabasisti, saksofonisti, tamburaši, akordisti. Uz zahtev i prijavu, kandidati su morali imati i mišljenje nekog udruženja, odnosno Udruženja estradnih umetnika „Melos” iz Kikinde ili Udruženja estradnih umetnika u Zrenjaninu. U tim gradovima su i održavani ispiti, s tim što je manje od 40 održano u Zrenjaninu, a svi ostali u Kikindi. Samo je jedan čovek, harmonikaš, dobio potvrdu bez po-

laganja ispita, jer je imao diplomu iz srednje muzičke škole (AV, KPZV, KER).

U cilju podizanja kvaliteta i stručnosti za delatnost za koju nije postojalo formalno obrazovanje, jer muzičke škole nisu obuhvatale sve vrste muzike, neprestano se radilo na stvaranju određenog tipa estradne škole. Savez udruženja estradnih radnika SR Srbije je 1971. godine osnovao Školu za estradno obrazovanje. Estradni radnici je trebalo da je pohađaju dve godine, a bili bi upućivani na doškolovanje od strane komisija udruženja. I pre toga je ova škola postojala kao ideja, radi „kultivisanja umetničkih sposobnosti izvođača” (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4–5). Školi se po svom nastanku pridružio i Savez estradnih umetnika i izvođača Vojvodine, koji je tokom čitavog svog postanja radio na ideji stvaranja estradne škole ili odeljenja, ali bezuspešno.

Položaj estradnih radnika

Od pomenutih 40 000 estradnih radnika u Jugoslaviji, u SR Srbiji je radilo oko 15 000. Navodno je 95% njih radilo u „nenormalnim uslovima”, bez uređenih zakonskih normi koje bi omogućile njihova prava, a to su: socijalno osiguranje, stalni radni odnos, dečiji dodatak, naknada za bolovanje, naknada ukoliko ostanu bez posla, slobodan dan (koji uglavnom nisu imali), sigurno radno mesto, a posebno je navedeno i nepoštovanje ugostitelja prema estradnim radnicima – neretko im nisu znali ni imena (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 4–5).

Udruženje estradnih umetnika SR Srbije je u periodu od 1978. do 1980. intenzivno radilo na istraživanju stanja estradnih radnika u pogledu socijalnog osiguranja i penzijskog staža. U pokušaju rešavanja ovog pitanja uvedeni su kategorizacija i određena akta. Istraživanje je pokazalo da, iako su estradni radnici zbog nastupa često putovali, udruženja su planiranja i organizovanja ovih putovanja stavljala uglavnom u drugi plan (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 8). Zapažene su ogromne razlike između proslavljenih estradnih umetnika i običnih radnika, te je u svom članku Dragomir Majkić izneo tri klase estradnih radnika: „višestruke milionere, one koji imaju šta da jedu i na kraju, one treće” (Jugoslovenska estrada, januar–februar 1971, 10).

Problem se javio i pri kategorizaciji, kada je trebalo odrediti uslove pod kojima bi se status estradnog radnika stekao, jer su se radnici učestalo menjali, odnosno neprestano su se pojavljivali novi. Socijalno osiguranje je regulisano ugovorom sa Republičkim zavodom za socijalno osiguranje, prvim 1964, a drugim 1969. Ovim ugovorima je postignut uspeh, ali oni nisu mogli da zadovolje svaki pojedinačni slučaj, te je i tu bilo potrebno regulisati stvari zakonom. Ustav iz 1974. godine je estradne radnike stavio u isti položaj kao i ostale radnike u udruženom radu. Uprkos tome, estradni radnici nisu imali iste uslove kao ostali, pre svega po pitanju penzijskog i invalidskog osiguranja. Lični dohodak estradnih radnika je bio veoma mali (AV, SUEUIV, K3, 185/80), a iz njega su plaćali doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje. U dogovoru sa Samoupravnom interesnom zajednicom za penzijsko i invalidsko osiguranje, osnovica za estradne radnike je bila minimalna, što ih je stavljalo u nezvidan položaj. Problemi su se javljali i u pogledu radnog vremena, s jedne strane zato što su radnici u nekim trenucima radili prekomerno i bez odmora, a s druge zato što posao nije bio zagarantovan i u većini slučajeva ni obezbeđen svakog meseca, a osiguranje se moralo plaćati redovno.

Poreske stope su bile neujednačene i kretale su se između 10 i 42%, pa radnici iz različitih mesta nisu imali jednaku zaradu. Takođe, od svoje zarade su sami plaćali socijalno osiguranje, odeću, opremu, note, instrumente, članarinu udruženjima, putne troškove, dnevnice, transport instrumenata (AV, SUEUIV, K3, 185/80).

Orkestri su bili svrstani u tri kategorije po kvalitetu i u odnosu na to su dobijali primanja, od čega bi prvim dvema kategorijama kada se oduzmu navedeni troškovi ostalo otprilike polovina zarade za život, dok se za treću nije moglo odrediti s obzirom na to da neki nisu ni imali sredstava da plate socijalno osiguranje. Procentualno je okvirno bilo 50% orkestara druge, 30% prve i 20% treće kategorije (AV, SUEUIV, K3, 185/80). Od radnika u udruženom radu su se još više udaljili kada je Skupština SAP Vojvodine stopu oporezivanja sa 10% podigla na 30–40%, bez znanja Saveza.

Neretko se navodilo kako bi estradni pevači, s obzirom na opterećenost glasa, trebalo da imaju beneficirani radni staž. Nastupi na radio dramama cenili su se jedino zbog ličnog promo-

visanja, s obzirom na to da honorar nikada nije bio unapred poznat, a neretko je pokrивao svega troškove odlaska u studio.

Zakon o estradnoj delatnosti

Već 1973. godine u Savezu se javila ideja o stvaranju zakona o estradnoj delatnosti. Na Konferenciji Saveza Jugoslavije maja 1976. godine usvojena je inicijativa za donošenje Zakona, a iste godine je izrađen i njegov nacrt (AV, SUEUIV, K4, ZVS76). Zakon je nastao usled želje za uređenjem i usklađivanjem ove delatnosti sa socijalističkim samoupravnim sistemom. Kada je ova informacija postala poznata javnosti, predsednik Udruženja estradnih umetnika u Beogradu Milomir Milovanović, čestitao je Vojvodanima na ažurnosti, napominjući da oni u Beogradu nemaju vremena i ne stižu od velikog broja udruženja da zakonski regulišu estradu (AV, SUEUIV, K10, IN). Pored toga, vesti o nacrtu zakona su izlazile u novinama u više navrata, kao i razne objave nakon njegovog usvajanja, praćene različitim sloganima u naslovima budući da je Vojvodina prva u državi, nakon više odlaganja i javnih rasprava, dobila Zakon o estradnoj delatnosti. Konačno, 30. decembra 1978. godine izašao je u Službenom listu SAP Vojvodine (AV, SUEUIV, K7, SL78). Ovim Zakonom je utvrđeno šta se tačno smatra estradnom delatnošću, na čemu se ona zasniva, uslovi pod kojima se obavlja, kako se stiče i gubi svojstvo estradnog radnika, kako se estradni radnici udružuju i kako saraduju, ko i kako može organizovati estradne programe. Prema ovom zakonu, estradnu delatnost mogli su obavljati radnici u kulturno-umetničkim organizacijama udruženog rada, kao i nastavnici i saradnici za umetničke predmete u školama, dok su ostala lica morala imati odobrenje od strane Komisije koje je po ovom Zakonu izdavala Kulturno-prosvetna zajednica Vojvodine.

Zakon je odredio tri vrste estradnih radnika u praksi: one koji slobodno obavljaju svoju delatnost, one koji su u određenoj radnoj organizaciji (a estradnom delatnošću se bave „uzredno“) i one koji bi se udružili u „radne zajednice“. Osoba koja je mogla steći svojstvo estradnog radnika morala je imati „pozivnosmereno umetničko obrazovanje i vaspitanje najmanje srednjeg stupnja“ (AV, SUEUIV, K7, SL78), u sferi estradne delatnosti kojom bi se bavila. Dok bi

osobe koje ovo obrazovanje nemaju, a poseduju talenat i sposobnost, dobile potvrdu o svojstvu na osnovu veća Komisije, a uz to je i bilo potrebno i mišljenje Saveza. Komisija je morala imati najmanje 17 članova, a njeno veće pet, od toga dva iz određenih organizacija u udruženom radu, a ostala tri bi bili kulturni, prosvetni i estradni radnik.

Kako bi mogle da udružuju rad, organizacije su morale biti upisane u sudski registar i registrovati najmanje pet estradnih radnika. Radna zajednica imala bi svoj dohodak utvrđen samoupravnim sporazumom, a estradni radnik koji bi u saradnji sa radnom zajednicom ostvario određeni dohodak dobio bi onoliko koliko je njegova saradnja doprinela tom dohotku.

Pravo na organizovanje estradnih priredbi, koncerata i sličnih manifestacija mogle su da imaju radne organizacije, udruženja građana, društveno-političke organizacije, kao i pojedinačna lica, nastavnici i saradnici u vaspitno-obrazovnim organizacijama ili lica koja su od Komisije Kulturno-prosvetne zajednice Vojvodine zvanično dobila status estradnog radnika da poseduju status estradnog radnika. Izvođenje programa bilo bi odobreno ukoliko je ono u skladu sa napretkom pojedinca i čitavog društva na kulturnom i estradnom polju (AV, SUEUIV, K7, SL78). Priredbe nisu smele da se održavaju ukoliko su one u suprotnosti sa propisanim kriterijumima, narušavaju sistem, politički su nekorektne, nemoralne, ili pak iznose nekvalitetne tekstove i prezentuju publici šund. Isto je važno i za priredbe u inostranstvu, a odobrenje za nastupanje izdavalja je Kulturno-prosvetna zajednica, a obavezno mišljenje davao je Savez. Za prekršaj svakog navedenog segmenta propisana je određena novčana kazna (AV, SUEUIV, K7, SL78).

Iako su organizacije estradnih umetnika imale isti status kao sve organizacije udruženog rada, estradnim radnicima je bio problem da formiraju svoje radne organizacije, što zbog prostorijskih, što zbog nestručnosti u administrativnim poslovima. Zbog toga je bilo značajno osnivanje organizacije udruženog rada Vojvodina koncert. Ovu organizaciju Savez je osnovao još na vanrednoj skupštini 13.10.1976. godine, upravo u cilju saradnje sa estradnim radnicima putem samoupravnih sporazuma (AV, SUEUIV, K4, ZVS76). Za izvršitelja regulisanja pravnih postupaka oko osnivanja organizacije imenovan je Jovica Ne-

dić, koji je kasnije postao i direktor ove organizacije (AV, SUEUIV, K4, SS88). Sa Vojvodina koncertom je saradivalo preko 2000 estradnih radnika koji su bili članovi Saveza (AV, SUEUIV, K3, 185/80).

U Savezu se smatralo da se društvo generalno slabo obaziralo na ovaj Zakon, jer su nezakonite organizacije i privatni menadžeri i dalje radili bez upisivanja u sudski registar. Već 1982. godine rad Saveza je stagnirao, što zbog bolesti i pensionisanja sekretara Miodraga Marisavljevića, čiju dužnost nije imao ko da obavlja, što zbog prenošenja rada na Vojvodina koncert (AV, SUEUIV, K3, 347/82). Savez 1986. godine nije imao zaposlene niti sredstva za rad. Opštinsko oporezivanje najviše je uticalo da se radnici razidu i radije posluju sa „divljim” organizacijama. Predsednik i sekretar su 1988. godine radili kao volonteri (AV, SUEUIV, K3, 33/88).

Turneje po inostranstvu

Savez je ubrzo po osnivanju pokrenuo inicijative za organizovanje turneja u državama u kojima žive radnici iz Jugoslavije. Ovu delatnost je još od 1946. godine obavljala Jugoslovenska koncertna agencija, koja je posebno napredovala i proširila rad usled privrednih i društvenih reformi 1965. godine (Jugoslovenska estrada, jesen 1970, 13). I na ovom polju delovali su menadžeri čiji je cilj bio zarada i koji su slali izvođače lošijeg kvaliteta. Savez je borbom protiv šunda smatrao to što je slao samo istaknute umetnike. Pred svaki odlazak u inostranstvo, Savez bi prvo organizovao koncert u Novom Sadu radi probe i utvrđivanja programa, što bi i tu bio veliki događaj.

Pored nepotpunih podataka o idejama i preiskama u vezi sa organizovanjem turneja po inostranstvu, u analiziranoj građi postoje potpuni podaci o dve turneje koje je Savez organizovao 1975. godine – jednu po Zapadnoj Nemačkoj, drugu u Australiji.

U cilju turneje po Zapadnoj Nemačkoj, Savez je 1974. potpisao poslovni ugovor sa švajcarskom firmom „Wizero”, koja bi bila poslovni partner na turnejama. Međutim, te godine turneja nije mogla da se održi, te je Savez sledeće godine isplanirao turneju po SR Nemačkoj pod nazivom „Pozdrav iz mog zavičaja”. Za nju nisu bili predviđeni samo umetnici iz Vojvodine, već iz čitave države, a imali su u vidu 12 lokacija za koncerte.

Međutim, naišli su na više prepreka tokom organizacije. Jedna od njih je bila gostovanje druge turneje pod nazivom „Zvuci rodnog kraja” iz Zagreba. Savez je radi najave dolaska kontaktirao radio stanice u Jugoslaviji i SR Nemačkoj, jugoslovenske novine koje su izlazile u inostranstvu, kao i ambasadu u Bonu da im pomognu oko propagande. Ipak, nemačka radio stanica obavestila ih je da podržava „Zvuke rodnog kraja”, iako oni to nisu tražili (AV, SUEUIV, K10, ITN). Na kraju su ipak obe turneje dobile podršku. Umetnici su 30. aprila avionom stigli u Minhen, gde su izveli prilično zadovoljavajući program. Nakon koncerta, pod njihov autobus je podmetnut eksploziv, te je on bio onesposobljen za dalji prevoz. Problem je rešen iznajmljivanjem, dok agencija iz Novog Sada nije poslala drugi autobus. Opšte mišljenje je bilo da je to bio do tada najbolje izveden program tog tipa u SR Nemačkoj (AV, SUEUIV, K10, ITN). Televizija Beograd je snimala deo nastupa i emitovala ga. Ipak, u izveštajima za Savez nisu bili zadovoljni posetom: na nastupima je bilo 800–900 ljudi, za šta je okrivljen poslovni partner koji je rezervisao sale za priredbe koje primaju 5000 ljudi, kasno započeo propagandu, a prodaju karata ostavio nemačkim koncertnim agencijama koje nisu bile iskusne, kasno poslao propagandni materijal konzulatima i klubovima. On je za „pomagača u distribuciji ulaznica” angažovao agenciju Jugoturs, a s obzirom na to da je ona organizovala i „Zvuke rodnog kraja”, u izveštajima Saveza je izraženo mišljenje da je ona namerno sabotirala posećenost (AV, SUEUIV, K10, ITN). Nakon ovog putovanja, poslovni partner je ostao dužan Savezu, a za glavni razlog neuspeha smatran je nastup „Zvuci rodnog kraja”. Pored toga, i sam poslovni partner je ocenjen kao neiskusni i nov u ovom poslu. Iako je dosta kritikovan, ovaj put u Nemačku značio je Savezu koji je vremenom bivao sve više cenjen, a već se pričalo i o odlasku na turneju u Australiju.

Savez je krenuo na turneju u Australiju 22. juna 1975. godine. Sklopio je ugovor sa Tomislavom Sirkovićem koji je bio njen organizator. Turneja je imala naziv „Leti, leti, pesmo moja mila”. Polazak je kasnio jedan dan, navodno zbog neodgovornosti službe JAT-a. Prvi koncert održan je u Pertu odmah po dolasku – 23. juna. Izvođači su bili lepo pozdravljeni, a organizator je za njih pripremio i svečanu večeru. Sledećeg dana uputili su se u Adelejd, gde ih je sačekao

tamošnji najbolji jugoslovenski klub „Jedinstvo”, čiji predsednik je izjavio da su imali najveću posećenost do tada, dok su sledećeg dana imali zabavu u slovenačkom klubu. Put su nastavili i 30. juna, našli su se u Melburnu gde im je domaćin bio „Adriatik”. Tamo su za sedam dana održali tri koncerta i jedan u Đilongu. Šef ove agencije, Duško Krajčinović, nije se pokazao kao svoji prethodnici, a sumnjalo se i da je u malo meri sabotirao prodaju karata (AV, SUEUIV, K10, ITA). Zatim su 9. jula otišli u Sidnej i boravili tamo gde i JAT-ovi predstavnici, sutradan tamo održali koncert i otišli u Brizbejn, gde su spavali u privatnim kućama. Nakon ovoga, našli su se u Kamberi, gde ih je dočekao klub Jugoslovena. Tamo su održali besplatni koncert, a sutradan je klub priredio iseljeničku zabavu sa umetnicima iz Jugoslavije. Sledeći koncert održan je u Njukastlu, a posle toga u Volongogu. Oprostajni koncert održan je u Sidneju 18. jula u dvorani Opera haus. Pred polazak, 20. jula, generalni konzul pripremio je zakusku u svom stanu za umetnike, a sam ispraćaj naznačen je kao veličanstven – došlo je oko stotinu iseljenika, konzula i predstavnika JAT-a da ih isprate. Turneja je ocenjena kao jedna od najuspešnijih, program je bio politički zadovoljavajući (jugoslovenski), umetnici su i više nego zadovoljili publiku i nastupom i ponašanjem. Zarada je smatrana visokom, a takođe su održani i besplatni koncerti (AV, SUEUIV, K10, ITA).

Kasnije je bilo samo pokušaja organizovanja turneje, najpre u oktobru i novembru iste godine, kada ih je australijska agencija pozvala, a posle u junu i julu 1976. Pored toga, postojale su i ideje o turnejama po SAD-u i Kanadi, kao i SSSR-u.

Udruženje je u Zrenjaninu 4. maja 1977. godine održalo koncert sa kog je prihod dat za saniranje zemljotresa koji je zadesio Rumuniju. Ovaj koncert je takođe bio dobro prihvaćen od strane publike i ocenjen kao kvalitetan.

Diskusija

Najveći problem estradne delatnosti bio je u tome što je nju mogao da vrši svako, i bez stručne muzičke sprema, a onda bi ih u ugostiteljskim objektima „šikanirali” i lišavali osnovnih prava (Jugoslovenska estrada, mart–april 1971, 4–5). S druge strane, estradni radnici, pogotovo pevači, nisu imali mnogo mogućnosti za usavršavanje, s obzirom na to da im muzičke škole nisu pružale

znanje i veštinu potrebnu za izvođenje kvalitetnog estradnog programa – bili su potrebni kursevi namenjeni samo njima (Jugoslovenka estrada, mart-april, 1971, 14). Inicijative pokretane od strane Saveza nisu imale udela na ovom planu. Na osnovu arhivske građe vezane za Komisiju za priznavanje statusa estradnog radnika Kulturno-prosvetne zajednice Vojvodine (iako je problematična s obzirom na to da podaci postoje svega za dve godine), može se videti da dobar deo radnika ne samo da nije bio stručan, već nije imao ni srednji stepen obrazovanja, dok je fakultetsku diplomu imala samo nekolicina. Podaci Komisije Saveza, s druge strane, još su nejasniji – za neke zahteve ne postoji povratna informacija da li je status priznat ili ne. Savez se nalazio u nezavidnoj situaciji jer je ipak najbitnije bilo materijalno obezbediti radnike, odnosno stvoriti im uslove pod kojima bi mogli normalno da zarađuju za život, ali i učiniti ih kompetentnim za profesiju. Stiče se utisak da ništa od toga nije izvedeno do kraja, što zbog promena u društvu i postepenih promena u sistemu, što zbog prirode same muzike za koju je beleženo da se menjala i udaljavala od izvorne, što zbog menadžera koji su radili van zakona, ali ipak bili primamljivi radnicima zbog novca.

Shvatanja o tome šta je estradna umetnost razilazila su se i unutar samog Saveza: po jednom gledištu to su svi vidovi izvođačkih formi, muzičkih, dramskih, muzičko-igračkih, literarnih itd, dok je po drugom to onaj muzički sadržaj vezan isključivo za razonodu i zabavu (AV, SUEUIV, K8, MKPZ/78). Činjenica je da su preko Saveza poslovali uglavnom muzičari. Može se reći da otuda problem šunda postoji sam po sebi, jer muzika kod većine podrazumeva više samo uživanje nego kulturu (Gic 1990: 10). S druge strane, s obzirom na već navedenu širinu i masovnost publike, ne može se reći da je estrada zahtevala visok estetski nivo programa, jer neobrazovani ili neiskusni slušaoci, kakvih je bilo najviše, akcenat stavljaju na lični osećaj uzbuđenosti, a ne na sam kvalitet izvedbe (Gic 1990: 105). Takođe, bilo bi neprimereno i neprirodno kada bi se u ovako masovnoj delatnosti odredila „prava vrednost” na samom početku njenog postojanja (Gončin 1971: 13).

Zaključak

Savez udruženja estradnih umetnika i izvođača osnovan je 1973. godine, u trenutku kada estradna delatnost još nije bila razvijena, a kada je u državi generalna praksa bila osnivanje organizacija ovakvog tipa, sve u cilju pokušaja uređenja ove delatnosti i uklapanja u tadašnji samoupravni sistem (koji je, doduše, i sam počeo da propada). Sami estradni radnici nikako nisu mogli da se statusno i finansijski izjednače sa radnicima u udruženom radu, barem ne na legalan način.

Zahvaljujući Komisiji za priznavanje statusa estradnih radnika, kako Savezovoj, tako i onoj iz Kulturno-prosvetne zajednice, ustanovljenoj 1978. godine, Zakonu o estradnoj delatnosti, kao i samoj kategorizaciji, uvedena je kontrola kvaliteta muziciranja, ali ona je za estradne radnike u najvećoj meri bila značajna zbog penzijskog i invalidskog staža, koji bi se sticao preko potvrde ove Komisije. U moru nekontrolisanih dozvola neprofesionalnim i nekvalitetnim estradnim radnicima, Savez je ipak na izvestan način omogućio standarde i kontrolu rada. Ovo je urađeno pogotovo nakon donošenja Zakona o estradnoj delatnosti, čije je donošenje Savez inicirao, pa se može smatrati i najvećim postignućem ove organizacije. Međutim, prema tom Zakonu nadležnost za dobijanje statusa estradnog radnika preuzima istoimena komisija Kulturno-prosvetne zajednice, a Savezu je pripalo da se bavi uglavnom socijalnim pitanjima estradnih radnika tako što je davao preporuke odgovarajućim samoupravnim interesnim zajednicama.

Pored donošenja Zakona, Savez je estradnoj delatnosti najviše doprineo stvaranjem Organizacije udruženog rada Vojvodina koncert. Sledeći principe udruživanja rada, Savez je 1976. osnovao ovu organizaciju koja je išla u korak sa vremenom, a kasnije je postala društveno preduzeće i proširila se, i po delatnosti i teritorijalno, nakon prestanka rada Saveza, i funkcionisala sve do 2000. godine.

Izvori

Arhivska građa:

AV, SUEUIV. Arhiv Vojvodine Fond 533. Savez udruženja estradnih umetnika i izvođača SAP Vojvodine, Novi Sad (1973–1992), 1973–2007:

K3. Kutija br. 3:

NA, S73. Normativna akta, Statut Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača SAP Vojvodine, Novi Sad, 1973. godina

287/75. Predmet br. 287, 1975. godina

83/76. Predmet br. 83, 1975. godina

1/73. Predmet br. 1, 1973. godina

11/73. Predmet br. 11, 1973. godina

30/40/73. Predmet br. 30/40, 1973. godina

185/80. Predmet br. 185, 1980. godina

347/82. Predmet br. 347, 1982. godina

33/88. Predmet br. 33, 1988. godina

K4. Kutija br. 4:

OS73. Osnivačka skupština Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača SAP, Vojvodine, Novi Sad. 2.2.1973. godina

SIO12/74. Zapisnik sa sednice Izvršnog odbora 27.12.1974. godina

SS88. Sednica skupštine 20.6.1988. godina

ZVS76 Zapisnik sa vanredne skupštine Saveza udruženja estradnih umetnika i izvođača Vojvodine, Novi Sad, 13.10.1976. godina

K7, Kutija br. 7: SL78. Službeni list, 30.12.1978. godina

K8, Kutija br. 8: MKPZ/78, Mišljenje Kulturno – Prosvetne zajednice, 4.5.1978.

K10, Kutija br. 10:

IN, Isečak iz novina

ITN, Izveštaj sa turneje po SR Nemačkoj 30.4 – 11.5. 1975. godina

ITA, Izveštaj sa turneje po Australiji 23.6 – 18.7.1975. godina

AV, KPZV. Arhiv Vojvodine, Fond 314. Kulturno – Prosvetna zajednica Vojvodine (1956–1992), 1957–2003:

KER. Kutija br. 21. i kutija br. 22. Komisija za utvrđivanje svojstva estradnog radnika KPZ Vojvodine

Štampa:

Jugoslovenska estrada,

jesen 1970

januar–februar 1971

mart–april 1971

Literatura

Bogdanović M. M. 1974. *Estradna delatnost.*

Beograd: Udruženje estradnih umetnika i izvođača SRS, Beograd

Čalić M-Ž. 2013. *Istorija Jugoslavije u 20. veku.*

Beograd: Klio

Lempi Dž. R. 2004. *Jugoslavija kao istorija.*

Beograd: Dan Graf

Gic L. 1990. *Fenomenologija kiča.* Beograd: XX vek

Gončin, M. 1971. *Kongres kulturne akcije u SR Srbiji.* Beograd: Kosmos

Alisa Pajić

Work on Suppression of Schund and Lack of Professionalism by the Alliance of Associations of Entertainers and Performers of Vojvodina (1973-1990)

This paper analyses the activity of the Alliance of associations of entertainers and performers of Vojvodina between 1973 and 1990. The research was meant to determine in what way the Alliance worked to prevent Schund and the lack of professionalism in this line of work, but also in what way they strived to improve the social status of entertainers, primarily those who worked in tourist or catering establishments. In the interest of providing social security and suppressing

Schund, the Alliance founded the Panel for the recognition of the status of entertainers and their pensionable employment, the same activity that was done by a Panel with the same name in the service of the Cultural and educational society, only in 1981 and 1982. Advocating against the disarray of their art and the position of entertainers in society, the Alliance initiated the enactment of the Law of the entertainment industry in Vojvodina in 1978. Additionally, the product of the Alliance's work was the Organization of the joint labor organization "Vojvodina Koncert", with which the Alliance cooperated and which continued to function and expanded its activity even after the abolition of the Alliance, following the end of the validity of the Law of the entertainment industry. Contrary to that, the municipal associations that had been in the Alliance became members of the Alliance of entertainers and musicians of Serbia. 